

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 316.42

DOI <https://doi.org/10.32782/inclusion-society-2022-2-7>

Геннадій Геннадійович КУЧЕРОВ,
кандидат історичних наук, доцент, викладач кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
E-mail: kucherovgennadij@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7979-0855

Оксана Василівна ГЛОВ'ЮК,
викладач
Відокремлений структурний підрозділ
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
E-mail: oksana_shulyk@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Вступ. Інтеграція молоді з інвалідністю, а також її включення в повноцінне та активне життя є важливим етапом розвитку сучасного українського суспільства. Відповідно принципам інклюзії, її цінності та ідеї передбачають, що жодна людина не повинна бути відокремленою від соціуму, а статус інваліда не може позбавляти можливості бути повноцінним членом суспільства.

Незважаючи на позитивний досвід вирішення важливих питань молоді, в Україні існують й виклики щодо молодих людей з інвалідністю, пов'язані з необхідністю самореалізації та розвитку їхнього потенціалу, що впливає на спроможність бути самостійним, життєстійким, активним учасником громади.

Актуальність питання включення молодих людей із інвалідністю до життя в суспільстві пов'язане як із психологічними особливостями особистості (сором'язливість, замкнутість, уникнення невдач, невміння пристосуватися до нових обставин, недосконалість соціальних і комунікативних навичок тощо), так і з відсутністю у них активної життєвої позиції та розвитком утриманських тенденцій (недостатня сформованість просоціальних мотивів поведінки, небажання змінити власне життя або страх перед змінами).

Знижена активність молоді з інвалідністю, певним чином, пов'язана з бар'єрами, які перешкоджають людям даної категорії отримати такі послуги, як охорона здоров'я, здобуття освіти, професійна зайнятість, активне дозвілля, мобільність, а також доступ до інформаційних ресурсів тощо.

Мета та завдання статті. Метою статті є розкриття особливостей формування соціальної активності молоді з особливими освітніми потребами в процесі здобуття освіти та в позанавчальній діяльності.

Досягненню поставленої мети сприяло вирішення наступних завдань:

- розкриття змісту поняття «соціальна активність»;
- розгляд чинників формування соціальної активності студентської молоді різних рівнів;
- визначення специфічних особливостей формування соціальної активності молоді з інвалідністю.

Результати. Проаналізовано чинники формування соціальної активності студентської молоді на макрорівні (рівні суспільства), мезорівні (рівні освітнього середовища) та мікрорівні (особистісному рівні). Окреслено сучасні пріоритетні вектори теоретичного і практичного досвіду науковців щодо питання формування соціальної активності в процесі соціалізації особистості, при безпосередньому впливі комплексу зовнішніх і внутрішніх факторів. З'ясовано специфіку діяльності та активності студентів з інвалідністю в процесі навчання у закладі вищої освіти та в позанавчальній діяльності. Запропоновано шляхи формування та розвитку соціальної активності молодих людей з порушенням здоров'я.

Ключові слова: соціальна активність, макрорівень, мезорівень, мікрорівень, інтеграція, соціалізація, студентська молодь, інвалідність.

Hennadii Hennadiiovych KUCHEROV,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Lecturer of the Department of Social Work, Psychology
and Sociocultural Activity named after T. Sosnovska
of Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamianets-Podilskyi State Institute»
E-mail: kucherovgennadij@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7979-0855

Oksana Vasylivna HLOVIUK,
Lecturer of the Separate structural subdivision
«Kamianets-Podilskyi Professional College»
of the Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamyaniets-Podilskyi State Institute»
E-mail: oksana_shulyk@ukr.net

FEATURES OF THE FORMATION OF SOCIAL ACTIVITY OF YOUTH WITH DISABILITIES

Introduction. *The integration of youth with disabilities, as well as their inclusion in a full and active life, is an important stage in the development of modern Ukrainian society. Accordingly, the values of inclusion, its principles and ideas provide that no person should be separated from society, and the status of a disabled person cannot deprive one of the opportunity to be a full member of society.*

Despite the positive experience of solving important youth issues, in Ukraine there are also challenges for young people with disabilities, related to the need for self-realization and development of their potential, which affects the ability to be an independent, sustainable, active member of the community.

The relevance of the issue of inclusion of young people with disabilities in life in society is related both to the psychological characteristics of the individual (shyness, isolation, avoidance of failure, inability to adapt to new circumstances, imperfection of social and communication skills, etc.), and to their lack of active life position and the development of dependent tendencies (insufficient formation of prosocial motives for behavior, reluctance to change one's own life or fear of change).

The reduced activity of young people with disabilities, in a certain way, is related to barriers that prevent people of this category from receiving such services as health care, education, professional employment, active leisure, mobility, as well as access to information resources, etc.

Purpose. *The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the formation of social activity of young people with special educational needs in the process of obtaining an education and in extracurricular activities.*

Achieving the set goal was facilitated by solving the following tasks:

- disclosure of the concept of «social activity»;
- consideration of the factors of formation of social activity of student youth of different levels;
- determination of specific features of the formation of social activity of youth with disabilities.

Results. *The factors of the formation of social activity of student youth at the macro level (levels of society), meso level (levels of the educational environment) and micro level (personal level) are analyzed. Modern priority vectors of theoretical and practical experience of scientists regarding the issue of formation of social activity in the process of socialization of the individual under the direct influence of a complex of external and internal factors are outlined. The specifics of the activity and activity of students with disabilities in the process of studying at a higher education institution and in extracurricular activities have been clarified. Ways of formation and development of social activity of young people with health disorders are proposed.*

Key words: *social activity, macro level, meso level, micro level, integration, socialization, student youth, disability.*

Вступ. В умовах сьогодення, в період трансформаційних процесів у державі, враховуючи характер соціальних перетворень в українському суспільстві, постає необхідність формування особистості з соціально значущою позицією, готової до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності, здатної самостійно ухвалювати рішення і досягати результату відповідно до поставленої мети, проявляти ініціативу та брати на себе відповідальність, працювати в команді, ефективно комунікувати в багатокультурному середовищі. Відтак, важливого значення набуває формування та розвиток такої якості особистості, як соціальна активність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природу соціальної активності особистості, характер якої визначається соціальними цілями діяльності, розглядали такі вчені, як Е. Ануфрієв [7], Л. Архангельський [7], О. Грисюк [7], Т. Богданова [7], Г. Смірнов [7], К. Токарева [7] та

ін. Тему соціальної активності студентів закладів вищої освіти вивчали Н. Гога [8], Ю. Івженко [9], О. Кузнєцова [9], О. Кулінченко [11], А. Мурзіна [13], Н. Солодюк [13], В. Дегтярьов [8], С. Глухих [8], Є. Мануйлов [12] та ін.

Різним поглядам щодо розвитку соціальної активності молоді присвячені наукові доробки В. Андрущенко [2], А. Базиленко [2], Т. Качалова [10], О. Брасник [4], Е. Шакірової [4], Ю. Палагнюк [16], О. Файчук [16], Т. Костєва [16].

Виявлено вплив на формування соціальної активності таких чинників: мотивації (І. Зарубінська, В. Новіков, С. Чолій), ціннісних орієнтацій (М. Боришевський, А. Волочков, Р. Павелків, Л. Романюк, Н. Шевченко), емоцій та вольових характеристик (Л. Божович, Ю. Гіппенрейтер, В. Іванніков, К. Шамлян) [3].

Дослідники Г. Авдєєва[5], Р. Муртазін[5], В. Певзнер[5], О. Пономарьов[5], О. Войчун [6], Л. Ніколенко [14], В. Караковський [14], Л. Шеїна [14] вивчали роль студентського самоврядування у контексті різних аспектів соціальної активності.

Однак комплексне дослідження процесу формування та розвитку соціальної активності у студентів з особливими освітніми потребами не здійснювалось.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світлі сучасного бачення науковці розглядають соціальну активність у такому ракурсі: як одну з найважливіших умов соціалізації особистості у процесі виховання, навчання і самовиховання, під час якого людина усвідомлює себе в суспільстві як особистість [9, с. 32]; як характеристику способу життєдіяльності соціального суб'єкта, що полягає у свідомій спрямованості його діяльності на перетворення соціальних умов відповідно до нагальних потреб, інтересів, цілей та ідеалів, у висуванні й реалізації соціальних ініціатив, участі у розв'язанні актуальних соціальних завдань, формуванні особистісних соціальних якостей; як здатність соціального суб'єкта до цілеспрямованої взаємодії з навколишнім середовищем у процесі якої відбувається перетворення і середовища, і суб'єкта; як педагогічний феномен і як багатоаспектне відображення розвитку особистості та соціокультурного середовища як соціально-педагогічний фактор, який стимулює здатність молоді людини до творчості, вольових актів, продуктивного спілкування, що проявляється в активній життєвій позиції [7, с. 29].

На наш погляд, соціальну активність можна вважати важливим чинником психологічного та емоційного розвитку особистості, що дає змогу людині приносити користь суспільству, відчувати себе потрібною у суспільстві та сприяє усвідомленню особистої важливості й незамінності.

Оскільки молодь виступає важелем нових якісних змін у соціально-економічному, політичному і духовному, соціокультурному житті демократичного суспільства, тому особлива роль у розвитку суспільства, впровадженні нововведень належить молодому поколінню.

Є.М. Мануйлов вважає, що соціальна активність молоді є комплексом якостей та властивостей молодих людей, підґрунтям для професійного майбутнього, загального засвоєння людських цінностей та особистісної самореалізації [12, с. 5].

На основі аналізу багатьох підходів формування соціальної активності молоді розглядається у кількох напрямках, зокрема: як виховання соціально активної особистості, здатної виконувати функції громадянина України й, водночас, спілкуватися в багатокультурному середовищі; як особистості, яка володіє нормами моралі свого народу, його національною культурою, традиціями, звичаями; особистості, яка уміє ставити цілі та досягати їх, працювати в команді й здатна до вискоєфективної праці у сфері матеріального та духовного виробництва [7, с. 29].

А.К. Базиленко, аналізуючи фактори формування соціальної активності молодого покоління, виділяє такі рівні: макрорівень, мезорівень, мікрорівень.

Характеризуючи макрорівень, дослідник вказує на те, що безпосередніми чинниками формування соціальної активності молоді є чинники глобального масштабу: соціально-економічне становище, особливості суспільно-політичного розвитку країни, стан підтримки та розвитку державою соціальних ініціатив, стан масової політичної свідомості тощо. Тобто чинники, які фактично не залежать від волі людини [4, с. 24].

Г.О. Нестеренко вважає, що на макрорівні сприятливими факторами соціальної активності є державна політика, що забезпечує причетність громадян до соціальних змін, а також врахування державними органами інтересів молоді при плануванні реформ [15, с. 41].

Варто зауважити, що чинники макрорівня завжди взаємодіють із чинниками мезорівня й мікрорівня.

Розглядаючи фактори мезорівня та макрорівня, А.К. Базиленко вказує на те, що вони є основними для формування соціальної активності юнацтва, оскільки особливу роль у них відіграє суб'єктність особистості [4, с. 25].

Безпосередньо зумовлюють соціальну активність на мезорівні у здобувачів вищої освіти чинники освітнього середовища: врахування інтересів та потреб студентів керівництвом закладу вищої освіти в організації соціального життя, підтримка студентів з активною соціальною позицією, позитивний імідж студентського самоврядування, соціально-психологічний клімат освітнього середовища, особливість позанавчальної діяльності, стан навчально-педагогічного, науково-дослідницького та духовного потенціалів закладу вищої освіти, що здійснюють безпосередній вплив на формування особистості студента. Разом з тим, зазначені фактори сприяють соціальній активності студента лише у випадках, коли вони базуються на демократичних цінностях.

Чинники мікрорівня А.К. Базиленко пов'язує з індивідуальними особливостями молодої людини та розглядає, перш за все, як ступінь підготовленості здобувача вищої освіти до сприйняття та засвоєння суспільно значущих моральних норм і ціннісних орієнтацій, характерних для суспільства [4, с. 25].

До сприятливих факторів даного рівня соціальної активності відносять усвідомлену, цілеспрямовану громадську та соціально-політичну діяльність молодої людини, а також здатність до активної діяльності, вольові якості, моральних дух, організованість та переконання, вікові та статеві відмінності, стан здоров'я, соціальний досвід, ступінь соціалізації студентів, їхні психологічні характеристики, мотиваційний та ціннісний компоненти, сімейні традиції, їхня професійна та особистісна ідентифікація, наявний успіх і досягнення особистості у різних видах діяльності, прагнення до самореалізації та самоствердження, адекватну самооцінку, наявність позитивної «Я-концепції», ступінь обізнаності про можливі форми соціальної активності та позитивне ставлення до них тощо.

Отже, ми дотримуємося думки, що соціальна активність формується і розвивається завдяки внутрішнім характеристикам особистості під впливом зовнішніх факторів навколишнього середовища.

Розглядаючи особливість формування соціальної активності у студентів із особливими освітніми потребами, варто зазначити, що вагомим значення набуває стан здоров'я як первісний чинник ефективної діяльності чи об'єктивний обмежувач самореалізації конкретного індивіда, оскільки фізична неповноцінність може перешкоджати продуктивній діяльності у певних сферах. Хоча, в іншій ситуації, завдяки певним психологічним характеристикам особистості, незадовільний стан здоров'я, навпаки, здатен сприяти соціальній активності молодої людини.

Так, науковець В. Крупянов визначає оптимальний функціональний стан здорового організму як об'єктивну передумову успішного здійснення соціальної діяльності та проявів різних рівнів соціальної активності [4, с. 26].

Слушною у контексті досліджуваної проблеми є думка Т. Качалової про те, що соціальний розвиток молоді має бути керованим процесом, який не передбачає маніпулювання її свідомістю, а має на меті створення необхідних умов, добір ефективних засобів, що забезпечують ефективний розвиток соціальної активності сучасного молодого покоління. Відтак, необхідно забезпечити можливість молодій особі самостійно зробити вибір дій і прийняти відповідальність за їх виконання та допомогти визначити об'єкт, на який буде спрямовано діяльність, максимально сприяти виявам пошукової активності для вибору оточення, яке б забезпечило самовираження і самореалізацію [10, с. 57].

Успішній інтеграції осіб з інвалідністю в колектив ровесників сприятиме залучення їх до активного студентського життя, розширення їхніх соціальних контактів, створення і функціонування студентських соціальних служб, партнерське співробітництво, що забезпечує взаєморозуміння, довіру, визнання і повагу до кожної особистості. Таким чином, перебуваючи в інтегрованому студентському середовищі, молоді люди з інвалідністю мають змогу жити повноцінним студентським життям, а також усвідомити свої можливості, особливості, зді-

бності, сформувані для себе позитивні афірмації, які допоможуть їм змінити мотивацію власного життя шляхом позитивного мислення.

До соціальних впливів студентського середовища варто віднести умови життєдіяльності здобувачів освіти з урахуванням того фактора, що зовсім нещодавно молоді люди змінили звичний для себе спосіб життя під опікою батьків та, проживаючи у гуртожитку чи на орендованій квартирі, вчаться самостійно організувати особистий простір, планувати свої витрати, нести відповідальність за власні рішення та їх наслідки. Дані чинники взаємопов'язані і виступають у сукупності, забезпечуючи як безпосередній, так і опосередкований вплив на особистість студента з особливими освітніми потребами.

Засобом формування соціально активної молоді в процесі виконання навчальних завдань, на нашу думку, можна вважати використання інтерактивних методів навчальної діяльності, під час яких студенти перестають грати пасивну роль і активно долучаються до роботи, а саме: тренінги, кейс-технології, дебати, ділові ігри, «мозковий штурм», фокус-групи, рольові ігри, групові дискусії, метод проєктів тощо.

Диджиталізація сучасного суспільства та ресурси комп'ютерних комунікацій відкривають можливості для діалогу віддалених у просторі суб'єктів, сприяють стиранню расових, вікових та гендерних бар'єрів, знімають обмеження часових поясів і розпорядку дня, тому є важливими для молоді з особливими потребами. Серед найбільш популярних сьогодні відмічається участь у проєктах, листування, волонтерство в інтернет спільнотах, поширення корисної і позитивної інформації у соціальних мережах, створення та об'єднання молодих людей у просоціальні групи тощо.

Важливим і цілком доречним є залучення студентів із інвалідністю до інформальної освіти, яка в наш час відбувається в масових соціальних мережах, за допомогою спеціалізованих сайтів, блогів, порталів, вебінарів, завдяки яким можна отримати необхідні матеріали, поспілкуватися з фахівцями, обмінятися інформацією. З огляду на комунікаційні можливості віртуального простору виникає цілий ряд інтересів, мотивів, цілей, потреб і установок, розкривається безліч можливостей для самовираження й самореалізації, розвитку толерантності, вироблення спільних цінностей, і зрештою, спостерігаються позитивні прояви соціальної активності. Хоча некерованість і неконтрольованість інтернет простору може, навпаки, спричинити асоціальний та антисоціальний розвиток активності молоді.

Слід констатувати взаємозалежність формування соціальної активності молоді з розвитком у студентів навичок «soft skills», які є необхідними особистісними рисами для успішного працевлаштування, соціалізації та активної громадської позиції. Ці навички передбачають уміння вирішувати складні проблеми, налагоджувати міжособистісні контакти, навички ефективної комунікації, розвинений емоційний інтелект, вміння прогнозувати ситуацію, швидко адаптуватися до змін тощо. Тому сьогодні стрімкої популярності у вищій школі набуває неформальна освіта, яка забезпечує формування цих навичок.

Студентське самоврядування є особливим соціальним середовищем, участь у якому сприяє активізації психологічних механізмів формування соціальної активності особистості, що забезпечують суб'єкту активність, почуття відповідальності за наслідки своїх дій у соціумі. Відбувається це через ідентифікацію з соціально активними особистостями шляхом наслідування та емпатії, інтеріоризації групових норм і цінностей, самозміни внаслідок референтного соціального порівняння, соціально-психологічної рефлексії через осмислення змісту діяльності студентського самоврядування та особистісної оцінки цієї діяльності, успішної соціалізації й набуття досвіду за допомогою наставників, рефлексії власної соціальної активності та її результатів, самопрезентації себе як соціально активного суб'єкта власної життєдіяльності тощо [5, с. 197].

На нашу думку, діяльність студентського самоврядування сприятиме розвитку соціальної активності у студентському середовищі шляхом наставництва, якщо буде спрямована на надання індивідуальної допомоги студентам у процесі адаптації до умов закладу вищої освіти; на організацію зустрічей із провідними спеціалістами з фаху здобувача вищої освіти; на активне залучення здобувачів освіти, особливо першокурсників, до діяльності студентського самоврядування; на залучення до організаційної, громадської, наукової, благодійної, інформаційної, волонтерської діяльності в межах студентського самоврядування;

на активну участь студентів в управлінні закладом вищої освіти; на захист прав та інтересів здобувачів вищої освіти.

Одним із шляхів формування та розвитку соціальної активності студентської молоді є залучення їх до діяльності органів влади, зокрема органів місцевого самоврядування. Активна участь юнаків в житті громади може відбуватися через залучення їх до громадської роботи, участі у громадських об'єднаннях, реалізації різноманітних соціальних проєктів і шкіл інноваційного характеру, зустрічей із активними громадськими діячами, а також залучення до ходи, вело-, мото- автопробігів, зборів, демонстрацій, мітингів тощо.

Вивчаючи діяльність громадських організацій, що позиціонують себе як молодіжні, слід зазначити, що вони широко використовують проєктну діяльність, волонтерство, міжнародний обмін, соціальне партнерство, туризм, організують для своїх членів навчання, семінари, тренінги, квести, фестивалі, воркшопи, форуми, менторські зустрічі, вебінари, стартапи, бізнес-інкубатори, сприяють розвитку молодіжного підприємництва тощо.

М.В. Піддубна у дослідженні «Педагогічні умови соціалізації молоді в діяльності молодіжних громадських об'єднань» визначила педагогічні умови розвитку процесу соціалізації: формування готовності членів молодіжних громадських об'єднань до соціально значущої діяльності, що передбачає педагогічну спрямованість; застосування методів організації соціально значущої діяльності в молодіжних громадських організаціях, стимулювання інтересу до діяльності у молодіжних громадських об'єднаннях, заохочення, створення ситуації успіху, перспективних ліній тощо; включення учасників молодіжних громадських об'єднань у соціально значущу діяльність із реалізації регіональних програм [9, с. 111].

Характеризуючи діяльність молодіжних інклюзивних центрів, необхідно зауважити, що вона спрямована на забезпечення неформальної та громадянської освіти, змістовне проведення дозвілля, забезпечення можливості для саморозвитку, самореалізації, задоволення життєво необхідної потреби молоді з інвалідністю в емоційному контакті з однодумцями, покращення комунікативних здібностей, розвитку лідерських якостей, створення відчуття власної значимості тощо.

Г. Казнова, О. Леонтєв, О. Лішін, Г. Миколаїв, С. Тетерський, Д. Фельдштейн та інші відзначають, що залучення молодої людини до різних форм суспільно корисної діяльності забезпечує найбільш інтенсивний розвиток її соціальної активності. При цьому вчені розглядають суспільно корисну діяльність як організовану системну добровольчу діяльність цивільного характеру, здійснюючи яку молодь допомагає громаді та навколишньому середовищу і вносить свій позитивний внесок у розвиток суспільства [1, с. 141].

У процесі участі у благодійній та волонтерській діяльності створюються можливості для побудови різноманітних відносин із однолітками, представниками громади, розширюється тим самим коло спілкування особистості. Молода людина, посідаючи певне місце в суспільстві, має можливість реалізувати свої фізичні та моральні можливості, отримує фактичне визнання в суспільстві та набуває знання про соціальні проблеми громади, принципи, сфери та шляхи допомоги людям. Тобто формується свідомий громадянин, здатний взяти на себе відповідальність за процеси, що протікають у суспільстві та діяти в інтересах громади та держави.

Унікальним явищем, що сприяє повноцінній соціалізації молоді з інвалідністю, є інклюзивний туризм. Туристична діяльність дає змогу особі з інвалідністю змінити соціальну роль у суспільстві, оволодіти технологіями ефективного функціонування в різних умовах перебування, соціально активізуватися у процесі туристичних заходів, трансформувати свій світогляд, розвинути діяльність на самообслуговування і догляд за собою та організувати побут в умовах навколишнього середовища. Відомо, що під час екскурсій створюється середовище повноцінного спілкування, в якому людина з інвалідністю встановлює соціальні контакти і має можливість виконувати різні соціальні ролі. Крім того, туризм – це альтернатива пасивності та соціальній ізоляції, що деструктивно впливає на здоров'я і психіку молодої людини з особливими потребами.

Слід зазначити, що відсутність «доступного середовища» та «універсального дизайну» значно знижують мобільність людей з інвалідністю, впливають на можливість навчатися, працювати, подорожувати, займатися творчістю чи спортом, брати участь у громадській діяльності, що відбувається на соціальній активності та, зрештою, на якості життя людей даної категорії.

Висновки і пропозиції. Отже, можливість здобуття освіти, залучення студентів із особливими освітніми потребами до активного студентського життя, партнерська взаємодія з органами влади, участь у громадських організаціях, благодійна та волонтерська діяльність, забезпечення умов для активного дозвілля незалежно від розладу функцій організму є не лише умовами ефективної інтеграції студентів з інвалідністю у суспільство, можливістю проявити себе, реалізувати свою спрямованість, життєве завдання, але й шляхами формування та розвитку соціальної активності молодого людини.

Перспективи подальших досліджень передбачають дослідження особливостей та умов розвитку соціальної активності молоді з інвалідністю у структурі просоціальних взаємин.

Література:

1. Абрамова С. Суспільно-корисна діяльність як чинник формування соціальної активності особистості. 2015 С. 137-145 URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:6hwtLLritoUJ:https://oaji.net/pdf.html%3Fn%3D2015/1054-1436178550.pdf+&cd=28&hl=ru&ct=clnk&gl=ua5>.
2. Базиленко А. К. Особливості формування соціальної активності студентської молоді/ Інсайт : зб. наук. пр. студ., асп. та молодих вчених / ред. кол.: І.В. Шапошникова, О.Є. Блинова [та ін.]. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2016. С. 38-44.
3. Базиленко А. К. Психологічні чинники формування соціальної активності студентської молоді: автореф. дис.... канд. псих. наук: 19.00.07/ Базиленко Анастасія Костянтинівна; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. Київ, 2018 р. 22 с.
4. Базиленко А.К. Теоретичний аналіз чинників формування соціальної активності студентської молоді. ScienceRize, № 10/1(27). 2016. С. 23-29.
5. Базиленко А. К. Самоврядування як вид соціальної активності студентської молоді. Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. Київ: НУОУ, 2014. Вип. 3 (40). С. 194-198.
6. Войчун О.В. Студентське самоврядування як засіб розвитку громадянської активності. Science progress in European countries: new concepts and modern solutions, IV Міжнар. наук. конф., 28 груд. 2018. Stuttgart: Germany, 2018. С. 418-429.
7. Грисюк О.М. Розвиток соціальної активності особистості: теоретичний аспект Молодий вчений. № 2.1 (54.1) лютий, 2018 р. С. 28-31.
8. Гога Н.П. Особливості формування соціальної активності студентів покоління "Z". Сучасна освіта в Україні, Європі та світі: тенденції і тренди. 2019. С. 19-24.
9. Івженко Ю., Кузнецова О. Соціально-педагогічні умови формування соціальної активності студентів у діяльності громадських організацій. С. 107-117. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:fcSPedeFGI4J:www.journal.org.ua/index.php/ntn/article/download/106/109+&cd=10&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
10. Качалова Т.Г. Концептуальні основи проблеми формування соціальної активності студентів (дидактичний аспект). Педагогіка вищої та середньої школи, 2012. № 34. С. 55-62.
11. Кулінченко О.С. Соціальна активність студентів як соціально-педагогічна проблема. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. С. 34-39. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7273/Kulinchenko.pdfsequence=1&isAllowed=y>
12. Мануйлов Є.М. Соціальна активність молоді: до проблеми розуміння сутності Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, 2010. № 3. С. 3-12.
13. Мурзіна, А.В., Солодюк Н.В. Соціальна активність особистості студентської молоді – пріоритетний напрямок розвитку Українського державотворення. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2012. № 4 (51), С. 82-87.
14. Ніколенко Л.М. Формування лідерських якостей особистості у діяльності студентських громадських об'єднань. Автореферат дис. ... канд. пед. наук. Слов'янськ, 2013. 20 с.
15. Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю в контексті освітньої діяльності ВНЗ: монографія / М.В. Півторак, Н.С. Пасічник, О.П. Цвид-Гром, О.П. Хомчук [та ін.]; за заг. ред. Я.В. Новака. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2018. 211 с.
16. Палагнюк Ю.В., Файчук О.Л., Костева Т.Б. Особливості соціальної активності молоді України в умовах Євроінтеграції [Електронний ресурс] Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. № 2. 2019. Режим доступу: http://el-zbirn-du.at.ua/2019_2/20.pdf

References:

1. Abramova S. Suspilno-korysna diialnist yak chynnyk formuvannia sotsialnoi aktyvnosti osobystosti. 2015 S.137-145 URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:6hwtLLritoUJ:https://oaji.net/pdf.html%3Fn%3D2015/1054-1436178550.pdf+&cd=28&hl=ru&ct=clnk&gl=ua5>.
2. Bazylenko A. K. Osoblyvosti formuvannia sotsialnoi aktyvnosti studentskoi molodi/ Insait : zb. nauk. pr. stud., asp. ta molodykh vchenykh / red. kol.: I.V. Shaposhnykova, O.Ie.Blynova [ta in.]. Kherson : PP Vyshemyrskyi V. S., 2016. S. 38-44.

3. Bazylenko A. K. Psykholohichni chynnyky formuvannia sotsialnoi aktyvnosti studentskoi molodi: avtoref. dys.... kand. psyk. nauk: 19.00.07/ Bazylenko Anastasiia Kostiantynivna; In-t psykholohii im. H.S. Kostiuka. Kyiv, 2018 r. 22 s.
4. Bazylenko A.K. Teoretychnyi analiz chynnykiv formuvannia sotsialnoi aktyvnosti studentskoi molodi. ScienceRize, № 10/1(27). 2016. S. 23-29.
5. Bazylenko A. K. Samovriaduvannia yak vyd sotsialnoi aktyvnosti studentskoi molodi. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy : zb. nauk. pr. Kyiv: NUOU, 2014. Vyp. 3 (40). S. 194-198.
6. Voichun O.V. Studentske samovriaduvannia yak zasib rozvytku hromadianskoi aktyvnosti. Science progress in European countries: new concepts and modern solutions, IV Mizhnar. nauk. konf., 28 hrud. 2018. Stuttgart: Germany, 2018. C. 418-429.
7. Hrysiuk O.M. Rozvytok sotsialnoi aktyvnosti osobystosti: teoretychnyi aspekt Molodyi vchenyi. № 2.1 (54.1) liutyi, 2018 r. S. 28-31.
8. Hoha N.P. Osoblyvosti formuvannia sotsialnoi aktyvnosti studentiv pokolinnia "Z". Suchasna osvita v Ukraini, Yevropi ta sviti: tendentsii i trendy. 2019. S. 19-24.
9. Ivzhenko Yu., Kuznietsova O. Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia sotsialnoi aktyvnosti studentiv u diialnosti hromadskykh orhanizatsii. S. 107-117. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:fcSPedeFGI4J:www.journal.org.ua/index.php/ntn/article/download/106/109+&cd=10&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
10. Kachalova T.H. Kontseptualni osnovy problemy formuvannia sotsialnoi aktyvnosti studentiv (dydaktychnyi aspekt). Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly, 2012. № 34. S. 55-62.
11. Kulinchenko O.S. Sotsialna aktyvnist studentiv yak sotsialno-pedahohichna problema. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. S. 34-39. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7273/Kulinchenko.pdfsequence=1&isAllowed=y>
12. Manuilov Ye.M. Sotsialna aktyvnist molodi: do problemy rozuminnia sutnosti Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho, 2010. № 3. S. 3-12.
13. Murzina, A.V., Solodiuk N.V. Sotsialna aktyvnist osobystosti studentskoi molodi – priorytetnyi napriamok rozvytku Ukrainського derzhavotvorennia. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. 2012. № 4 (51), S. 82-87.
14. Nikolenko L.M. Formuvannia liderskykh yakosti osobystosti u diialnosti studentskykh hromadskykh obiednan. Avtoreferat dys. ... kand. ped. nauk. Sloviansk, 2013. 20 s.
15. Sotsialna intehratsiia osib z invalidnistiu v konteksti osvितnoi diialnosti VNZ: monohrafiia / M.V. Pivtorak, N.S. Pasichnyk, O.P. Tsvyd-Hrom, O.P. Khomchuk [ta in.]; za zah. red. Ya.V. Novaka. Bila Tserkva: TOV «Bilotserkivdruk», 2018. 211 s.
16. Palahniuk Yu.V., Faichuk O.L., Kostieva T.B. Osoblyvosti sotsialnoi aktyvnosti molodi Ukrainy v umovakh Yevrointehratsii. Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia. № 2. 2019. Rezhym dostupu: http://el-zbirn-du.at.ua/2019_2/20.pdf